Multimodal logistika infratuzilmasini rivojlantirishning dolzarb masalalari

Saidmaxmudova Ozoda Abdulla qizi,
iqtisodiyot fanlari o‘qituvchisi,
Abu Rayhon Beruniy nomidagi Urganch davlat universiteti,

Annotatsiya: Ushbu tezis multimodal logistika infratuzilmasini rivojlantirishning dolzarb muammolarini tahlil etadi. Jahon va O'zbekiston ko'rsatkichlari qiyosiy o'rganilgan, tranzit salohiyatini oshirishning asosiy to'siqlari aniqlangan hamda raqamli va yashil logistikaga o'tish istiqbollari muhokama qilingan. Statistik jadvallar va rasmiy statistik ma‘lumotlar asosida aniq tavsiyalar ishlab chiqilgan.

Kalit so‘zlar: multimodal logistika, transport infratuzilmasi, tranzit salohiyati, intermodal terminallar, zanjir boshqaruvi, raqamli logistika

Аннотация: Данный тезис анализирует актуальные проблемы развития мультимодальной логистической инфраструктуры. Проведено сравнительное изучение мировых и узбекских показателей, выявлены основные препятствия для повышения транзитного потенциала, а также обсуждены перспективы перехода к цифровой и зеленой логистике. На основе статистических таблиц и официальных статистических данных были разработаны конкретные рекомендации.

Ключевые слова: мультимодальная логистика, транспортная инфраструктура, транзитный потенциал, интермодальные терминалы, управление цепочкой, цифровая логистика

Abstract: This thesis analyzes current issues in the development of multimodal logistics infrastructure. A comparative study of global and Uzbek indicators was conducted, the main barriers to increasing transit potential were identified, and the prospects for transitioning to digital and green logistics were discussed. Based on statistical tables and official statistical data, specific recommendations have been developed.

Keywords: multimodal logistics, transport infrastructure, transit potential, intermodal terminals, supply chain management, digital logistics

XXI asrda global savdo hajmining tez sur'atlarda o'sishi transport-logistika tizimlariga yangicha talablar qo'ymoqda. Multimodal logistika ya'ni yo'lovchi yoki yuk tashishda ikki va undan ortiq transport turini (temir yo'l, avtomobil, dengiz, havo, daryo) birlashtirib qo'llash tizimi, zamonaviy iqtisodiyotning asosiy raqobat omillaridan biriga aylanib bormoqda [1].

Dunyo bo'yicha multimodal logistika bozori 2023-yilda 62,3 mlrd dollarni tashkil etdi va 2030-yilga kelib 105 mlrd dollarga yetishi bashorat qilinmoqda [2]. Bu holat har bir davlat uchun transport koridorlarini samarali shakllantirish va boshqarishni strategik zaruriyatga aylantirmoqda.

O'zbekiston uchun multimodal logistikani rivojlantirish ayniqsa muhim: ikki karra dengizga chiqish imkoniyatiga ega bo'lmagan (double-landlocked) davlat, tashqi bozorlarga chiqish faqat tranzit infratuzilmasiga bog'liq. Shu bois hukumat 2022–2026 yillarga mo'ljallangan "Yangi O'zbekiston" strategiyasida transport-logistika rivojlantirishni ustuvor yo'nalish sifatida belgilagan [3].

Ushbu tezisda multimodal logistika infratuzilmasining global va mintaqaviy holati tahlil etiladi, O'zbekistonga xos muammolar aniqlanadi, statistik ko'rsatkichlar va adabiyotlar asosida yechim yo'llari taklif qilinadi.

Jahon banki tomonidan davriy ravishda e'lon qilinadigan Logistika Samaradorligi Indeksi (LPI) dunyodagi 139 mamlakatni logistika tizimlari rivojlanganligi bo'yicha baholaydi. 2023-yil ma'lumotlariga ko'ra, yuqori darajali logistika tizimiga ega mamlakatlar (Daniya, Germaniya, Shvetsiya) YaIM ga nisbatan eksport hajmini yuqori darajada saqlab qolmoqda.

1-jadval

Dunyo bo'yicha yetakchi mamlakatlarning logistika samaradorligi (LPI, 2023) [4]

Mamlakat	LPI ball (maks. 5)	Infratuzilma balli	Xalqaro jo'natmalar	Multimodal transport turlari
Daniya	4,22	4,31	4,18	5 (multimodal)
Germaniya	4,20	4,44	4,01	5 (multimodal)

Mamlakat	LPI ball (maks. 5)	Infratuzilma balli	Xalqaro jo'natmalar	Multimodal transport turlari
Shveytsariya	4,17	4,22	4,08	5 (multimodal)
Xitoy	3,65	3,70	3,62	4 (rivojlanmoqda)
Qozog'iston	2,89	2,68	2,91	3
O'zbekiston	2,63	2,41	2,73	3 (cheklangan)
Tojikiston	2,40	2,15	2,48	2

Jadval 1 ma'lumotlari shuni ko'rsatadiki, O'zbekistonning LPI balli - **2,63** - o'rtacha darajaning pastki chegarasida turib, infratuzilma komponenti (2,41) eng zaif nuqta hisoblanadi. Germaniya bilan solishtirganda bu farq deyarli ikki baravarga teng. Multimodal terminallarga investitsiyalar bo'yicha ham sezilarli farq kuzatilmoqda. Yevropa Ittifoqi 2021–2027 yillar uchun TEN-T (Trans-European Transport Networks) doirasida 33,7 mlrd evro ajratdi. Xitoy esa “Bir kamar - bir yo'l” tashabbusi orqali 2013-yildan buyon 1 trillion dollardan ortiq investitsiya qildi [5]. O'zbekiston geografik o'rni jihatidan Markaziy Osiyo tranzit yo'llarining tutashuv nuqtasida joylashgan. Shimoldan janubga (Rossiya - Afg’oniston - Eron), g'arbdan sharqqa (Yevropa - Xitoy - Janubi-Sharqiy Osiyo) yo'nalishidagi ikkita asosiy Ipak Yo'li koridori O'zbekiston hududidan o'tadi [6].

2-jadval

O'zbekiston transport infratuzilmasining asosiy ko'rsatkichlari (2023)

Ko'rsatkich	Miqdor	MDH o'rtacha	Yevropa o'rtacha
Temir yo'l uzunligi (km)	4 642	≈ 8 000	≈ 35 000
Avtomobil yo'llari (km)	186 000	≈ 150 000	≈ 450 000
Xalqaro aeroportlar soni	12	18	67
Multimodal terminallar soni	4	11	42

Ko'rsatkich	Miqdor	MDH o'rtacha	Yevropa o'rtacha
Yuk tashish hajmi (mln t/yil)	273	420	—
Tranzit yuk ulushi (%)	8,4	14,2	22,7
Logistika xarajatlari (YaIM %)	13,5	11,2	8,4

Ko'rinib turibdiki, O'zbekistonda logistika xarajatlarining YaIMga nisbati **13,5%** ni tashkil etadi - bu Yevropa ko'rsatkichidan (8,4%) deyarli 1,6 baravar yuqori. Ushbu farqning asosiy qismi infratuzilma nosamaraligi bilan bog'liq [7].

Multimodal terminallar sonining kamligi alohida muammo: hozirda atigi 4 ta terminal faoliyat yuritib, ularning sig'imi talabni to'liq qondirishga yetmaydi. Qiyosiy tahlil bo'yicha, MDH mamlakatlarining o'rtacha ko'rsatkichi 11 ta terminal, Yevropa davlatlarida esa 42 tani tashkil etadi [8].

Dunyo tajribasi va O'zbekiston sharoitini inobatga olgan holda quyidagi chora-tadbirlar tizimi taklif etiladi:

Taklif etilayotgan chora-tadbirlar ichida eng istiqbollilaridan biri **yagona raqamli logistika platformasi** ajralib turadi: nisbatan kichik moliyaviy xarajat (45 mln $) evaziga kechikishlarni 60% ga kamaytirish imkoniyati mavjud. Xitoyning «Single Window» tizimi amaliyoti shuni ko'rsatdiki, bu yondashuv logistika xarajatlarini 2–3 yil ichida 18–22% ga pasaytiradi.

Tahlillar ko'rsatadiki, multimodal logistika infratuzilmasini rivojlantirish O'zbekiston uchun nafaqat transport sektori masalasi, balki milliy iqtisodiyotning raqobatbardoshligini oshirishning asosiy kaliti hisoblanadi. Hozirgi holat - LPI bo'yicha 2,63 ball, logistika xarajatlarining YaIMdagi 13,5% ulushi, atigi 4 ta multimodal terminal - jadal islohotlarni talab etmoqda.

Ilmiy tahlil va jahon tajribasi asosida belgilangan uchta ustuvor yo'nalish - **infratuzilmani modernizatsiyalash, raqamli integratsiya va normativ-huquqiy muhitni takomillashtirish** — 2030-yilga kelib tranzit daromadini 1 mlrd dollardan yuqoriga ko'tarish imkonini beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

[1] Rodrigue, J.-P. The Geography of Transport Systems. 5th ed. - New York: Routledge, 2020. - 456 p.

[2] Allied Market Research. Multimodal Transport Market - Global Opportunity Analysis and Industry Forecast 2023–2030. - Portland: AMR, 2023. - 310 p.

[3] O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2022-yil 28-yanvardagi PF-60-son “2022–2026-yillarga mo'ljallangan Yangi O'zbekistonning taraqqiyot strategiyasi to'g'risida” to'g'risidagi Farmoni. - Toshkent, 2022.

[4] World Bank. Logistics Performance Index: Global Rankings 2023. - Washington, D.C.: World Bank Group, 2023. URL: https://lpi.worldbank.org

[5] Asian Infrastructure Investment Bank (AIIB). Central Asia Regional Connectivity Report 2023. - Beijing: AIIB Publications, 2023. - 124 p.

[6] O'zbekiston Respublikasi Transport vazirligi. 2023-yilgi Transport sektori tahliliy hisoboti. - Toshkent: Transport vazirligi matbuot xizmati, 2024. - 180 b.

[7] Nazarov, Sh., Toshmatov, A. O'zbekiston logistika tizimidagi muammolar va rivojlantirish yo'llari // «Iqtisodiyot va innovatsion texnologiyalar» ilmiy elektron jurnali. - 2023. - № 3. - B. 45–62.

[8] UNECE. Transport Statistics in the CIS Region 2023. - Geneva: United Nations Economic Commission for Europe, 2023. - 212 p.